

Sándor Zoltán harmadik novelláskötetét a periféria, az emlékezés, a valós tények és a fiktitivás tengelyeinek metszéspontjából kiindulva lehet a leghatékonyabban értelmezni. Az újságíróként tevékenykedő író publicisztikával, mindennapi politikai, társadalmi témákkal való foglalkozása, valamint irodalmi folyóirat-szerkesztői tevékenysége nagyban hozzájárul a novellák mögötti jelentésbeli hálózatok kialakításához. A szövegekben a mágikus realizmus általános ismérveivel párosul-

46 Lenkes László

A SZIKES FELETTI SZILAJ SZELEK

Sándor Zoltán:

Föltámad a szél

nak a (vajdasági) magyar mindennapjainkat befolyásoló, történelmi, politikai tényezők. A macondói párhuzamnak megfelelően a hét novella közös helyszíne egy félig-meddig létező falu, amelynek kiválasztása jelzésszerű és több értelmezési lehetőséget nyújt. A helyszínként jelzett Máriafalva azért válik „félig-meddig” valóssá, mert ugyanilyen néven a tizenkilencedik század második felében létezett egy település a Vajdaság bánáti részének egyik legdélebbi pontján, de ez a falu megsemmisült egy későbbi árvíz folytán, és a mai szerb főváros közelében lévő Hertelendyfalva nevű település elődeként ismerik. Mindez csupán azért fontos, mert egyrészt egy fiktív közösség szereplőinek történéseivel állunk szemben, másrészt viszont mindezek a történetek olyan húsba vágóan valós történelmi-politikai szálakkal keverednek, amelyek a múlt század óta befolyásolják a vajdasági magyarság életét (második világháború és az azt követő megtorlások, a kilencvenes évek ún. balkáni háborúi, a koszovói háború, a NATO-bombázások stb.)

Sándor Zoltán a bánáti végeken élni próbáló emberek egyfajta New Hont-i, lassú tempójú túlélési agóniájának kerek történetét festi elénk, amely történetek sorsszerűségükben a vajdasági magyarok, a magyarság, de talán megkockáztathatjuk, az emberiség jelenlegi krízishelyzetének művészi felvázolásaként is értelmezhetők. Kerek egészként érthető a szövegek által kialakult kép, ugyanis a falu egykori megalapításától a novellákban szereplő egyes emberek és családok történeteinek kapcsolódási hálóján át az elvándorlás (megsemmisülés) örök, traumás gondolatáig terjed. Az egészet alkotó hét szövegen belüli tagolást a mozi világot jól ismerő szerző filmszerű vágásokhoz hasonlóan oldja meg. A kis történetek cselekményei mikroepizodikus részek által alakulnak egészszé, amely szerkesztői megoldás által dinamikusabbá, gördülékenyebbé válik a létrejövő narratíva. Mindez az alapjában véve komor miliőben játszódó, túlnyomórészt tragikus, máskor groteszk, olykor

humoros és önironikus szereplők és szituációik történetének befogadását könnyíti meg.

A „szikes”, sötét, velejéig bánatos bánáti tájra a perifériakusság ténye hatványozottan jellemző. A periféria fogalma mintegy spirálisan terjed felfelé köröző irányban: a (bánáti) kis közösségbeli lét a (vajdasági) nagyobb településekhez viszonyítva; a Vajdaság perifériakussága Magyarországhoz viszonyítva; Magyarország (és a magyarság), illetve Kelet-Közép Európa a nyugatabbra található kultúrákhoz (Nyugat-Európához, Amerikához) viszonyítva stb. – mindegyik szint a perifériaviszonyok táguló köreit erősíti. Ugyanígy a szöveg szintjén is előkerül egy-egy párhuzam: „Bánátország szakasztottan úgy néz ki, mint a vadnyugati filmekben látott messzi Arizona. Ameddig a szem ellát: sehol semmi, csak puszta szél és sár.” (*Egy marék bél*). Ez a párhuzam sem véletlen, ha figyelembe vesszük Sándor Zoltánnak az ún. periférikus irodalmi műfajokra is kitérő (horror, thriller, tudományos-fantasztikus irodalom stb.) figyelmét, illetve a populáris kultúrával kapcsolatos mai irodalmi művek, alkotók iránti érdeklődését is. Az Arizona-párhuzam persze helyénvaló: az apokaliptikusság-érzés úgy is közös, hogy ezen a tájon nincsenek cowboyok és indiánok, helyettük viszont a bánáti szikes talajhoz illő mindennapi antihősök lakják be ezt az (irodalmi) teret. Ilyen jellegzetes periférikus szereplő például Dudás, a közösség első és utolsó temetőcsősze, vagy a helyi messiás-udvari bolondként bemutatott Matyi, a „kecsketej gyermeke”, aztán a szerencsétlen, második unokatestvérek házasságából született három még szerencsétlenebb gyermek: a nősilni képtelen agglegény, a balkáni háború borzalmait átélt alkoholista fivérük és a két férfi húga, Erika, a falusi kéjhölgy, vagy éppen a helyi, bosnyák javasasszony, Borka. Mindmind a szürrealitás és a valóság határmezsgyéjére felsorakoztatható karakterek, akik a háttérben zajló történelmi-társadalmi események valós értékét teszik életszerűvé, színesebbé, és egyben a létet, a realitást mesevé, mágikussá.

A kritika elején felvázolt négy fogalom közül a legjelentősebb talán az emlékezés fontosságának hangsúlyozása. Mint tudjuk, emlékezés és irodalom szorosan összekapcsolódik, minden közösség kultúrájának elemi részét alkotják a szájhagyomány által tovább hagyományozódó történetek, amelyek később – szerencsés esetben – írásban rögzítve élnek tovább. Az emlékezés-mesélés mozzanata Sándor Zoltán nyitó és záró novellájában is egyfajta keretként funkcionál, sőt központi elemként kezeli a szerző, amire utal a kötet metaforikus címe is. Az első elbeszélésben a falu alapításához kapcsolódó szürreális történetet meséli halála előtt a kocsmában Dudás temetőcsősz. A falubeli templom felépítésének-elsüllyedésének alapvetően fiktív

történetének vagyunk tanúi (elnyeli a föld a falu templomát az összes hívővel együtt), miközben a kocsmabéli hallgatók éppen a történet forrására kíváncsiak. Piszkálódva kérdik a temetőcsősz, hogy hol hallotta ezt a mesét, talán csak nem a temetőben a halottak súgták-e neki? Az utolsó, címadó 48 novellában, körülbelül egy évszázad elteltével, az évezredforduló ideje körül, pedig egy idős hölgy emlékezik vissza a faluban történt, második világháború után bekövetkező megtorlásokra, tömegsírokra egy újságírónőnek, akinek a szülei szintén ugyanebből a faluból származnak. Majd végül éppen az idős néni emlékeinek feltárása folyamán kapott információk lesznek hatással az újságíró nő életére is. Olyannyira, hogy a szerkesztőségbe való visszatértekor a régen kivándorolt édesapját kénytelen felhívni, akit eddig eltitkolt családi dolgok miatt faggat. Az édesapja viszont nem szívesen emlékezik: az emlékezés aktusa a lelki sebek feltépésével egyenlő, amit ennyi idő után szerinte már felesleges megtenni. A sebek feltépése mellett a feltámadó szél válik visszatérő metaforává az emlékezés aktusára utalván. A szél tágabb értelemben jelképez minden olyan szituációt, amely erős érzelmi reakcióval jár, például: Borka néni, a falusi boszorkány és Simon atya, a falu plébánosának leszámolása (*A boszorkány és a plébános*), vagy Körte-jóska mondata, aki a bánáti sínbusz ablakából kifelé tekintve, „amelyen keresztül nappal sem látni semmi érdekeset, hát még éjjel”, akkora zavarban volt, hogy a sínbusz dübörgése ellenére is hallani vélte „a bánáti pusztaság felett szüntelenül süvítő szelet, amelybe azon az éjszakán kiéhezett farkasok üvöltöttek...” Ez a motívum merül fel az utolsó, címadó novella záró soraiban is, amikor az újságíró nő lakásában, fényképnézegetés közben, a hálószoba-ablakot hirtelen becsapja a szél. Ezzel a jelképes jelenettel zárul az utolsó novella, vele együtt pedig maga a kötet is.

Sándor Zoltán alaposan megformált, nem bonyolult, tiszta mondatokban, az elmúlt század releváns történelmi, politikai tényeinek fényében „várásolja” szépirodalommal egy olyan magyar (szórvány)közösség életét, amely közösséget egy általános, komor mozdulatlanság, világvégi passzivitás jellemez: „Ahelyett, hogy cselekedtem volna, inkább a bánáti feketeséget bámultam.” (*Egy marék bél*), és végső soron az elkerülhetetlen (egisztenciális) tragédia, a megsemmisülés, ami a szövegek hangulatából a kötet minden pillanatában kiérezhető. A kötet jelentőségét éppen a közösség élete által bemutatott mikrovilág mélyebb, tágabb egzisztenciális vonatkozása erősíti. A közösség életében végbenő fordulatok, változások elkerülhetetlenek, melyek végső soron egy teljes világszemlélet-váltást ábrázolnak egy többszörösen periférikus helyzetben, akár tragikus, akár komikus az adott szituációk természete. A javasasszonyt és a papot felváltja egy tudományosabb szemlélet, a falu temetőcsőszének halála után pedig a városi köztisztasági vállalat gondoskodik a temetőről stb. (Mikro)világok dőlnek össze,

süllyednek a föld felszíne alá és születnek helyükbe újak, más szereplőkkel és más viszonyokkal, az élet örök dinamikájának természete szerint.

Az eltűnőfélben lévő értékek sírokként állnak az emlékek világában, és e világok értékeit csak azok tudják továbbadni az „élőknek”, akik mindkét világban otthonosan mozognak: a művészek, az írók, vagy az 49 író-temetőcsőszők. Csak az emlékezés aktusa marad a szikes, szeles táj felett, és az azt szolgáló szöveg-síremlékek: „– Mától én vagyok a falu temetőcsősze is. Az új papnak az volt az óhaja, hogy valaki állandóan ügyeljen a sírkertre, mintha bármi is ellopható lenne onnan...

- Az emlékek.
 - Emlékek?! A holtak már nem emlékeznek...
 - Az élők viszont igen. És a síremlékek segítenek nekik ebben.”
- (Életjel Kiadó, Szabadka, 2014)

